

Стратегія та пріоритетні напрями інвестування розвитку сільського господарства

У статті показуються негативні явища в аграрному інвестиційному процесі та їх основні причини. Обґрунтовується необхідність державної підтримки інвестиційного розвитку сільського господарства. Наводяться результати прогнозу можливих обсягів інвестицій у забезпечення сталого розвитку галузі та основні інвестиційні критерії цього розвитку. Наведено пріоритетні напрями інвестиційного розвитку сільського господарства на основі відповідної програми розвитку АПК. **інвестиційна стратегія, пріоритетні напрями інвестування, прогноз інвестицій, інвестиційні критерії**

Сталий розвиток конкурентоспроможного агропромислового виробництва, особливо в сільському господарстві, неможливий без вирішення проблеми його інвестиційного забезпечення. Однак ця проблема в Україні тривалий час не вирішується, що пов'язано, насамперед, з відсутністю чіткої стратегії інвестування та системи визначних інвестиційних пріоритетів.

Питання стратегії та пріоритетів інвестування сільського господарства привертають увагу багатьох дослідників, зокрема, з Національного наукового центру "Інститут аграрної економіки УААН" (далі ННЦ ІАЕ), Інституту економічного прогнозування НАНУ, Об'єднаного інституту економіки НАНУ, Ради по вивченню продуктивних сил України НАНУ, погляди яких відображені в окремих публікаціях та матеріалах [1,2,3,4,5,6 і 7].

У зв'язку з підготовкою стратегії розвитку агропромислового комплексу України у відділі інвестицій ННЦ ІАЕ підготовлено пропозиції щодо стратегії та пріоритетних напрямів інвестиційного забезпечення сталого розвитку агропромислового виробництва, зокрема, сільського господарства як найменш захищеної галузі в системі економічних відносин [8]. Метою цієї статті є висвітлення результатів досліджень автора з питань стратегії та пріоритетних напрямів розвитку сільського господарства, використаних при підготовці зазначених пропозицій.

Встановлено, що прискорення аграрної реформи, здійснене в 2000-2003 рр., сприяло збільшенню обсягів інвестицій у сільське господарство, однак їх розміри поки що незначні й не забезпечують навіть простого відтворення капіталу. Порівняно з 1990 р. інвестиції в основний капітал у сільському господарстві нині складають менше 8%.

Незадовільний стан інвестиційного забезпечення галузі викликаний, головним чином, двома причинами: перша - міжгалузеві диспропорції в економіці, які обумовили майже шестикратний диспаритет цін на ресурси і продукцію сільського господарства; друга - істотне скорочення державних інвестицій у сільське господарство і соціальну сферу села, не компенсоване одночасним і адекватним введенням у дію ринкових механізмів формування власних і залучених інвестицій.

Відсутність цінового паритету та "єдиних правил гри" для галузей економіки в період, більший 10 років, стали причиною штучного та економічно не виправданого перерозподілу прибутку із сільського господарства у посередницькі, переробні, обслуговуючі та інші галузі й сфери економіки. Тому сільське господарство, де разом із

землею нині сконцентровано більше 40 % капіталу держави, зайнято 13 % працюючих і створюється майже 15 % ВВП, не лише не отримує прибутки на рівні, що відповідав би місцю галузі у структурі економіки, а й взагалі збиткове. За останні вісім років середньорічний показник норми прибутку в сільському господарстві має від'ємне значення (-0,4%). Впродовж 1996-2003 рр. галузь недоодержала прибутку до рівня середнього по економіці держави (1,9%) на суму 61 млрд. грн. За останні роки внаслідок міжгалузевих диспропорцій сільське господарство втрачало щорічно більше 6 млрд. грн. прибутку. Найвищий рівень норми прибутку на капітал (без вартості землі), визначеної за 2003 р. на основі обсягів отриманого чистого прибутку (у випадку збитковості – збитку), був у приватних сільськогосподарських підприємствах, а найнижчий - у підприємствах державної форми власності. Обмеженість власних коштів сільського господарства на інвестиційний та інноваційний розвиток, малопривабливість галузі для зовнішніх інвесторів нині стримують можливості подальшого розвитку аграрної сфери.

Одним з найбільш важливих аспектів стратегії інвестування сільського господарства є питання державної підтримки. Прибічники, так званого, “ринкового фундаменталізму” взагалі відкидають необхідність такої підтримки, вважаючи, що ринок без державного втручання сам відрегулює економічні процеси [9]. І, навпаки, інші дослідники розглядають державне регулювання як об'єктивну необхідність для розвитку економічних і соціальних процесів [10].

Дослідженнями стану та перспектив державної підтримки розвитку АПК встановлено, що її загальний обсяг у 2003 р. перевищив 2,5 млрд. грн., а це в 2,5 рази більше, ніж у попередньому році. Ця підтримка опосередковано впливає на інвестиційні процеси. Прямі інвестиції держави у сільське господарство незначні - лише 5% від їх загального обсягу. Основний обсяг непрямих інвестицій держави в АПК спрямовується на подолання наслідків несприятливих умов та стихійного лиха (43%), формування державної служби з охорони прав на сорти рослин (26%), селекцію в рослинництві та тваринництві (8%), а також на фінансову підтримку заставних та інтервенційних операцій із зерном (4%). Тобто, непряма інвестиційна підтримка державою розвитку АПК пов'язана переважно із заходами надзвичайного характеру та спрямована на формування ринкової інфраструктури. Це свідчить, що в Україні поки що не сформовано стабільної і розрахованої на функціонування у тривалій перспективі системи цілеспрямованої державної підтримки розвитку АПК.

Хоча державна інвестиційна підтримка заходів щодо захисту земель, тварин і рослин, створення запасів сортового насіння, науково-технічного прогресу, управлінського й інформаційного забезпечення, а також підготовки кадрів для АПК, є недостатньою, частка витрат на ці цілі в 2003 р. порівняно з попереднім роком скоротилася. Окрім того, зменшилось інвестування у розвиток людського капіталу, на низькому рівні фінансується також соціальний розвиток села. За попередніми оцінками, інвестиційна підтримка сільського господарства у 2004 р. суттєво не покращилася.

Необхідність збільшення обсягів державної підтримки сільського господарства та інших окремих галузей агропромислового виробництва слід розглядати як тимчасове явище, пов'язане із створення умов для сталого розвитку економіки. Забезпечення досягнення цієї мети та успішної реалізації нею пріоритетних завдань, передбачених стратегією розвитку АПК, потребує радикального збільшення на ці цілі не лише державних, а й недержавних інвестиційних ресурсів, підвищення соціально-економічної та екологічної ефективності їх використання, посилення інвестиційної спрямованості аграрної реформи, усунення суперечностей і структурних деформацій в інвестуванні вітчизняного агропромислового виробництва. Для цього слід створити необхідні передумови і запровадити дієві механізми активізації інвестиційної діяльності агропромислових товаровиробників усіх форм власності та господарювання,

залучення інвестицій з інших галузей і сфер економіки в АПК, насамперед, в аграрну сферу, раціональне використання коштів бюджету та позабюджетних цільових фондів на фінансування державних інвестиційних пріоритетів у АПК і надання кредитної підтримки товаровиробникам всіх форм власності.

Сталий розвиток АПК доцільно забезпечувати шляхом формування двох третин власних і позикових коштів товаровиробників у джерелах фінансування інвестицій.

Можливості інвестиційного розвитку сільського господарства за рахунок внутрішніх джерел фінансування визначатимуться перспективними обсягами валової доданої вартості, яка займає у валовій продукції галузі 43-45%, а також максимальним використанням додатково створеної вартості на накопичення капіталу. Нині частка валової доданої вартості у сільському господарстві, використаної на накопичення, складає лише 7-8%, тоді як по економіці – 18-20%. Тому на у період до 2010 р. слід передбачати збільшення частки валової доданої вартості на накопичення до 22%, а 2015 р. – 25%.

Прямі державні капітальні вкладення слід використовувати на розвиток підприємств державної форми власності та реалізацію обмежених державних пріоритетів у недержавній сфері аграрної економіки.

Підвищення інвестиційної привабливості сільського господарства буде сприятиме збільшенню обсягів іноземних інвестицій та інвестицій підприємств і організацій інших галузей економіки

Програма збільшення обсягів інвестування сталого розвитку АПК має здійснюватися поетапно. На першому етапі (2005-2006 рр.) важливо подолати тенденцію скорочення основного капіталу сільського господарства, забезпечити його просте відтворення та покращити вікову структуру основних засобів.

На другому етапі (2007-2010 рр.) слід забезпечити темпи щорічного нагромадження капіталу на рівні 8-9 % .

Третій етап (2011-2015 рр.) – це період порівняно високих і сталих щорічних темпів розширеного відтворення та оновлення основного капіталу сільського господарства (10-13%). Завдяки цьому частку сільського господарства у загальному обсязі інвестицій можна буде збільшити з 4 % у 2005 р. до 9-10 % у 2015 р.

Зростання обсягів валової доданої вартості сільського господарства в прогнозованому періоді (в 1,9 раза) і частки цієї вартості на накопичення, а також додаткове залучення зовнішньогалузевих джерел, дозволяють (за оптимістичним варіантом) забезпечити фінансування інвестицій в основний капітал галузі в обсягах: 2006-2010 рр. – 50 млрд. грн., а в 2011-2015 рр. – 90 млрд. грн. у цінах 2003 р., а в 2010 і 2015 рр. – відповідно 14 і 21 млрд. грн. (табл.1).

Таблиця 1 – Прогноз можливих інвестицій в основний капітал у сільському господарстві за рахунок усіх джерел фінансування в 2005 – 2015 роках (оптимістичний варіант)

Показники	2004 р. (попередні дані)	Прогноз			
		2005 р.	2006 р.	2010 р.	2015 р.
Інвестиції в основний капітал у сільському господарстві, всього, млрд. грн.	2,5	4,0	6,0	14,0	21,0
зокрема, за рахунок:					
внутрішньогалузевих джерел	2,0	3,0	4,0	10,5	15,7
держави	0,1	0,2	0,3	0,5	0,8
іноземних інвесторів	0,1	0,3	0,6	1,0	1,5
підприємств і організацій інших галузей економіки	0,3*	0,5	1,1	2,0	3,0

* Згідно експертних оцінок ННЦ ІАЕ

При освоєнні можливих інвестицій у зазначених обсягах основний капітал сільського господарства на кінець 2010 р. складе 84 млрд. грн., а 2015 р. – 142 млрд. грн., що порівняно з 2004 р. більше відповідно в 1,6 і 2,7 рази. Одночасно вирішуватиметься проблема забезпечення сільськогосподарських підприємств додатковим оборотним капіталом: в 2006-2010 рр. – 6, а в 2011-2015 рр. – 7 млрд. грн.

Щодо розвитку та зміцнення матеріально-технічної бази фермерських господарств й агротехсервісних підприємств, за рахунок всіх джерел фінансування необхідно сконцентрувати значні інвестиційні ресурси. За розрахунками, загальна потреба фермерських господарств в інвестиціях становить 27 млрд. грн., а машинно-тракторних станцій та інших агротехсервісних підприємств – майже 7 млрд. грн. [11]. Зважаючи на це, необхідно довести середньорічні обсяги інвестування фермерських господарств до 1,5 млрд. грн., що потребує суттєвого збільшення їх кредитної підтримки.

Враховуючи, що перспективні обсяги валової доданої вартості, передбачені проектом стратегії, не забезпечують формування потреби сільського господарства у основних засобах на науково-обґрунтованому рівні, слід здійснити наступні заходи:

- переважну частину інвестицій в основний капітал спрямовувати на оновлення машинно-тракторного парку аграрних підприємств і формування високопродуктивного стада тварин;
- через економічні механізми стимулювати заходи щодо збереження, відновлення, технічного переозброєння, реконструкції, модернізації та раціонального використання виробничих потужностей, які нині не використовуються, або використовуються не повністю;
- припинити процес поділу на частини та руйнування об'єктів спільної часткової власності колишніх членів колективних сільськогосподарських підприємств при виділі цих об'єктів у натурі групам співвласників;
- стимулювати залучення зовнішньо галузевих джерел інвестицій і надавати сільськогосподарським товаровиробникам кредитну підтримку, особливо при впровадженні низько капіталомістких інвестиційних проектів, зокрема, інноваційних;
- збільшити частку кредитної підтримки довгострокових інвестиційних проектів у сільському господарстві.

У зв'язку з відсутністю достатніх інвестиційних ресурсів для забезпечення сільського господарства основними засобами на рівні науково-обґрунтованої їх потреби слід очікувати, що різниця між можливим і необхідним рівнями капіталозабезпеченості галузі частково буде компенсуватися ручною працею, особливо в господарствах сільського населення. Тому проблему забезпечення сільського господарства основними засобами на рівні науково-обґрунтованих потреб не можна повністю вирішити до 2015 р. У зв'язку з цим слід розробити та здійснити заходи щодо пошуку додаткових джерел фінансування інвестицій у сільське господарство і орієнтуватися на більш тривалі строки (до 2025-2030 рр.) формування матеріально-технічної бази галузі на рівні нормативної потреби.

Інвестиційний розвиток сільського господарства слід здійснювати одночасно з іншими галузями агропромислового виробництва, насамперед, харчовою промисловістю.

Результати прогнозу інвестицій у сільське господарство і харчову промисловість дозволили автору визначити основні інвестиційні критерії сталого розвитку агропродовольчої сфери, які слід забезпечити у період до 2015 р. (табл.2).

Таблиця 2 – Основні інвестиційні критерії сталого розвитку агропромислового виробництва України

Критерії сталого розвитку сільського господарства, харчової і переробної промисловості	Існуючий стан	Потреба
1. Обсяги валової доданої вартості в сільському господарстві, млрд. дол. США у рік	6,6	12,0
2. Частка валової доданої вартості сільського господарства на накопичення, %	9	20-25
3. Щорічні темпи приросту основного капіталу в сільському господарстві : 2007-2010 рр. 2011-2015 рр.	X X	8-9 10-13
4. Рівень внутрішніх інвестицій в основний капітал у рік, млн. дол. США: сільське господарство харчова промисловість і перероблення продукції сільського господарства Разом	315 640 955	3600 5000 8600
5. Рівень прямих іноземних інвестицій млн. дол. США в рік: сільське господарство харчова промисловість і перероблення продукції сільського господарства Разом	70 130 200	280 600 880
6. Частка аграрного сектору, інвестиційну діяльність в якому здійснюють фінансово-промислові формування, %.	20	40
7. Середня норма прибутку, %: сільське господарство харчова промисловість і перероблення продукції сільського господарства	-0,12 -0,11	10,0 15,0

Активізацію інвестиційної діяльності в АПК, зокрема, в сільському господарстві, слід забезпечувати за рахунок концентрації зусиль на пріоритетних напрямках розвитку, на основі формування національної, галузевих, регіональних та інших інвестиційних програм. Особливе значення серед них має займати Державна інвестиційна програма розвитку АПК, якою визначаються інвестиційні пріоритети на рівні як держави, так і регіонів, а також враховуються зональні організаційно-економічні особливості галузі. Розробка та реалізація зазначеної програми має бути спрямована на збереження й модернізацію існуючих та створення нових робочих місць, збільшення зайнятості й підвищення доходів населення, отримання додаткових орендних платежів, активізацію діяльності підприємств та розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, розвиток соціальної інфраструктури села, охорону навколишнього середовища тощо.

Основними пріоритетами Державної інвестиційної програми розвитку АПК, пов'язаними із сільським господарством, мають бути:

- у рослинництві – технічне переоснащення та оновлення матеріально-технічної бази виробничих структур, впровадження нового покоління машин та енерго-, ресурсозберігаючих технологій виробництва продукції, якісного насіння вітчизняних сортів і гібридів сільськогосподарських культур, вирощування посадкового матеріалу нових сортів плодівих культур і винограду тощо;
- у тваринництві – розвиток племінної справи, збереження та підвищення генетичного потенціалу з метою отримання висококласного племінного молодняку вітчизняних порід та підвищення продуктивності худоби і наросування товарної продукції; реконструкція тваринницьких приміщень; впровадження у галузі тваринництва інтенсивних ресурсозберігаючих технологій; відновлення або додаткове

створення мережі племзаводів і племрепродукторів, пунктів штучного запліднення сільськогосподарських тварин для обслуговування худоби господарств населення;

- у переробці сільськогосподарської продукції - створення і впровадження ресурсозберігаючих технологічних ліній з глибокої переробки сільськогосподарської продукції та супутньої продукції промислових переробних підприємств, їх реконструкція і технічне переоснащення; нарощування виробничих потужностей, розширення технологічних ліній з виготовлення нових видів високоякісної продовольчої продукції, зокрема дитячого харчування;

- по інших напрямках – формування інфраструктури ринку щодо придбання і реалізації сільськогосподарської та іншої продукції господарств населення, їх агросервісного обслуговування; організація сфери технологічних й інформаційних послуг; розвиток туристсько-рекреаційного комплексу, сімейного багатопрофільного літнього та зимового гірсько-спортивного туризму, пізнавально-оздоровчого відпочинку та бальнеологічного лікування; розвиток спеціальних економічних зон у сільській місцевості з урахуванням їх функціонального призначення.

Інвестиційну привабливість підприємств аграрного сектора слід забезпечуватися сукупністю заходів щодо підвищення рівня їх прибутковості, формуванням інвестиційних ресурсів за рахунок власних, позичених і залучених джерел, зокрема й іноземних, а також непрямої державної підтримки інвестиційної діяльності.

Велика диференціація природно-екологічних умов і рівнів економічного розвитку регіонів країни, зональні відмінності в його розміщенні та спеціалізації вимагають всебічно виваженого й науково обґрунтованого регіонального підходу до організації агропромислового виробництва, а відтак – і чіткого визначення пріоритетних напрямів активізації інвестиційного процесу в його окремих галузях і сферах з урахуванням регіональних особливостей. Стосовно кожної природно-економічної зони й областей, що входять до них, мають бути розроблені відповідні системи організаційно-економічних заходів, включаючи пріоритетні галузі, спеціалізовані райони та напрями інтенсифікації й інтеграції агропромислового виробництва, що потребують першочергового інвестування.

З метою формування багатоукладності у джерелах фінансування інвестицій в сільське господарство слід збільшити обсяги кредитної підтримки крупних сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств, а також створити спеціальний фонд підтримки розвитку особистих селянських господарств. З цією метою необхідно здійснювати заходи щодо зменшення вартості кредитних ресурсів комерційних банків, які надаються сільськогосподарським товаровиробникам всіх форм власності.

Висновки: 1. Сучасний стан інвестиційного забезпечення сільського господарства є незадовільним. Основними причинами кризи аграрного інвестиційного процесу є міжгалузеві диспропорції та скорочення обсягів державної інвестиційної підтримки розвитку соціальної сфери села і сільськогосподарського виробництва не компенсоване відповідними ринковими механізмами самозабезпечення й залучення інвестиційних ресурсів у галузь. 2. Стратегія інвестиційного розвитку сільського господарства має передбачати державне регулювання й підтримку інвестиційних процесів у сільському господарстві через систему прямих і непрямих важелів. 3. Перспективні обсяги інвестицій в основний капітал, які можна сформувати у сільському господарстві виходячи з прогнозу валової доданої вартості, становлять 15-16 млрд.грн. в рік. Окрім того, на ці цілі можливо залучити 5-6 млрд. інвестицій держави, іноземних інвесторів, а також підприємств і організацій інших галузей економіки. 4. Основні критерії сталого розвитку сільського господарства, які слід забезпечити в період до 2015 р. є наступні показники: валова продукція – 12

млрд.дол.США; частка валової доданої вартості на накопичення – 20-25%; щорічні темпи приросту капіталу – до 10-13%; внутрішні інвестиції 3,6 млрд.дол. США; іноземні інвестиції – 0,3 млрд.дол. США, частка фінансово-промислових формувань в аграрній сфері – 40%; середня норма прибутку 20%. 5. Стратегію інвестування розвитку сільського господарства слід реалізувати одночасно з іншими галузями агропромислового виробництва на основі відповідної державної програми.

Список літератури

1. В.М.Геєць. Нестабільність та економічне зростання К.: Ін-т економічного прогнозування, 2000. – С.190-314.
2. Я.А.Жаліло. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: Монографія. – К.: НІСД, 2003, - 386 с. – (сер."Економічні стратегії"; Вип.8), с.174-190.
3. Геєць В.М., Кваснюк Б.Є. Зверянов М.І., Грищенко А.А., Кирєєв С.І. Трансформація моделі економіки України. Ідеологія, протиріччя, перспективи / Ін-т екон.прогнозув. – К.: Логос, 1999 – 497 с.
4. М.І.Кісіль. Інвестиції в АПК (Розділ 17). Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення / за ред. П.Т.Саблука та В.В.Юрчишина, К.: Віпол, 1996, С.507-528.
5. Стратегічні напрями розвитку агропромислового комплексу / за ред.П.Т.Саблука і В.Я.Месель-Веселяка. – К.: ІАЕУААН, 2002 - 61 с.
6. М.І.Кісіль. Тенденції і напрями активізації аграрного інвестиційного процесу // Економіка АПК – К.: 2002, №4 – С.66-71.
7. М.І.Кісіль. Інвестиційна та інноваційна складові доктрини аграрної політики України // Економіка АПК. – К.: 2003, №7. – С.82-87.
8. Стратегія розвитку агропромислового комплексу України (проект). Об'єдн. Ін-т ек-и НАНУ, Ін-т екон.прогнозув. НАНУ, Рада по вивч.продукт.сил України, УААН, ННЦ ІАЕ. –С.51-56.
9. Дем'яненко С.І.Какая аграрная политика нужна Украине? // Зеркало недели. – 2004. - №17(492).
10. Государственное регулирование или рыночное саморегулирование // Теория и практика управления. – К.: ИнвестКонсалтинг, 2004. - №5, С.2-5.
11. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник (випуск 6) /За ред. П.Т.Саблука та ін. – К.: ІАЕ УААН, 2003, С.713-715, 719.

В статье показаны негативные явления в аграрном инвестиционном процессе и основные их причины. Обоснована необходимость государственной поддержки инвестиционного развития сельского хозяйства. Приведены результаты прогноза возможных объемов инвестиций для обеспечения стабильного развития отрасли. Определены приоритетные направления инвестиционного развития сельского хозяйства на основе соответствующей программы развития АПК.

In the article the negative phenomena in an agrarian investment process and principal their reasons are shown. The necessity of state support of investment development of agriculture is grounded. The results of prognosis of possible volumes of investments for providing of stable development of industry are resulted. Priority directions of investment development of agriculture on the basis of the proper program of development of APK are definite.